

al-pedagogical competency; specifying the role of this competency in the system of related pedagogical categories); structural and functional (justifying structural components of professional-pedagogical competency of lecturers from technical universities, conceptual principles of developing this competency); organizational and pedagogical (determining pedagogical conditions for developing professional-pedagogical competency in lecturers from technical universities; designing a structural-and-functional model of its development); experimental and analytical (implementing the experimental research programme; analyzing development levels of professional-pedagogical competency). Besides, the article defines and describes the stages of experimental work (preparatory, experimental, controlling and analytical). It concludes that professional-pedagogical competency is a complex, integrative, professional-personal quality, which characterizes a set of axiological and motivational resources, a system of socially and professionally important qualities, a range of professional knowledge, skills, communicative and cognitive experience, which motivate lecturers towards further self-development. Finally, the article indicates that the system of postgraduate teacher education ensures the development of professional-personal competency in lecturers from technical universities under the following conditions: lecturers act as the actors in the educational process; they are ready to acquire new knowledge and pedagogically effective strategies for organizing professional-pedagogical activities.

Key words: professional-pedagogical competency, lecturer, technical university, development of professional-pedagogical competency, stages, pedagogical conditions, development levels, postgraduate teacher education.

УДК 37.017.7:373.8

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.76.11>

Грузевич Т. Ю.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ЗАРУБІЖНІЙ ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Здійснено ретроспективний аналіз проблеми громадянського виховання особистості в зарубіжній філософсько-педагогічній науці. Автор звертає увагу на те, що ідея громадянськості в різні часи посідала особливе місце не тільки в духовному житті суспільства, а й в усіх значущих сферах його діяльності – ідеології, політиці, культурі, військовій сфері.

Питання громадянського виховання було одним із фундаментальних питань в історії філософії і педагогіки. Ще стародавні філософи порушували питання, пов'язані із громадянськими якостями, як моральними та соціально-політичними. В античні часи поняття «громадянське суспільство» і «держава» були взаємозамінними.

Для громадянського виховання доби Середньовіччя характерні: увага до людської душі; пріоритет віри над знаннями, наукою; виховання відповідальності за допомогою вивчення текстів Святого Письма; нерозривний зв'язок громадянського виховання з моральним становленням особистості.

Гуманісти епохи Відродження обстоювали необхідність та можливість відродження ідеї громадянського виховання. Вияв особливого інтересу до ідеї громадянського суспільства припадає на XVII століття, коли з'являється теорія громадянського суспільства Дж. Локка.

Цікавими в контексті нашого дослідження є думки про розвиток громадянського виховання із творчого доробку педагогів епох Просвітництва та Нового часу.

Наприкінці XIX – на початку XX століття в педагогіці закордонних розвинутих країн виникла низка реформаторських течій, які базувалися на громадянському, національно-патріотичному вихованні і культивували любов до свого народу, його мови, держави та її інститутів. Широко вживався термін «виховання громадянина», який базувався на підвалинах виховання людини – патріота своєї Вітчизни.

Результати ретроспективного аналізу проблеми громадянського виховання особистості дають підстави автору стверджувати, що ідея громадянського виховання пройшла складний шлях еволюційного розвитку від ствердження людством думки про необхідність збереження власної домівки, родини, культури до свідомих, прогресивних пошуків педагогів, популяризації та практичного застосування громадянської культури.

Аналіз окресленого питання в закордонній філософсько-педагогічній науці дає підстави стверджувати, що в різні історичні періоди розвитку людства тлумачення сутності громадянського виховання демонструє залежність від рівня суспільно-політичного розвитку і тих процесів, що відбувалися.

Ключові слова: громадянське виховання, держава, громадянськість, особистість, суспільство, філософи, педагоги.

Виховання громадянина – одне з найважливіших завдань, яке стоїть перед сучасним українським суспільством. Історія теоретичних досліджень громадянських цінностей, громадянської самосвідомості налічує багато століть. За сучасних умов загострення зовнішньополітичного становища України, коли українському народові зі зброєю в руках доводиться відстоювати суверенітет і незалежність нашої держави, давати відсіч російському агресору на сході країни, предметом уваги є реформування національної системи освіти, її інтеграції в європейський культурний простір для виховання свідомих громадян. Отже, постала потреба здійснити ретроспективний аналіз проблеми громадянського виховання молодого покоління в різні історичні періоди розвитку людства. Критично проаналізуємо ідеї громадянського виховання в різні часи і матимемо можливість їх творчого використання в сучасній педагогічній практиці.

Проблема громадянського виховання особистості є об'єктом уваги багатьох дослідників. Особливості громадянського виховання та формування громадянських якостей висвітлені у працях І. Беха, Г. Васяновича, О. Вишневського, В. Кременя, О. Сухомлинської, О. Шестопалюка, І. Щербака й інших. Питання громадянської освіти досліджували Р. Арцишевський, Н. Бібік, В. Громовий, П. Кендзьор, І. Жадан, А. Ковтонюк, О. Кузьменко, О. Мокрогуз, М. Рагозін, С. Рябов, І. Тараненко й інші. Дослідженню особливостей громадянського виховання молоді в різні історичні періоди присвячено дисертаційні праці О. Бенца, М. Заплетнюк, О. Кафарської, І. Кучинської, О. Рацула. Формування громадянських якостей учнів у навчально-виховному процесі загальноосвітнього закладу розкрито в дисертаційних працях А. Бекірової, П. Вербицької, П. Волошина, Ю. Завалевського, Л. Корінної, М. Шимановського. Громадянське виховання учнів у позааудиторній роботі досліджувалися Н. Коваль, О. Кошопал, О. Роговець, І. Чепігою й іншими.

Метою статті є здійснення ретроспективного аналізу проблеми громадянського виховання особистості в закордонній філософсько-педагогічній науці.

Ідея громадянськості в різні часи посідала особливе місце не тільки в духовному житті суспільства, а й в усіх значущих сферах його діяльності – ідеології, політиці, культурі, військовій сфері.

На думку С. Гессена, «громадянськість» варто розглядати як частину загальної культури людини, як проміжний її шар, як право, що, по-перше, регулює зовнішні стосунки людей один з одним і з державою, по-друге, забезпечує обов'язковість правових норм, по-третє, організовує сукупність діяльності даного суспільства [1, с. 226].

Питання громадянського виховання було одним із фундаментальних питань в історії філософії і педагогіки. Хоча саме поняття «громадянин» виникло значно пізніше, ще стародавні філософи порушували питання, пов'язані із громадянськими якостями, як моральними та соціально-політичними.

Найбільш повно громадянськість як інтегративна якість особистості реалізується у громадянському суспільстві. Окремі уявлення про «громадянське суспільство» і реальні прояви громадянськості можна знайти ще в античні часи. Саме тоді від латинського слова «цивіс» (громадянин) утворилося поняття «цивітас» (суспільство). Проте для античних філософів громадянське суспільство і держава були взаємозамінними, тобто отожднювалися [2, с. 157].

У працях Сократа, Платона, Аристотеля чітко простежується думка про вищість громадянських (суспільних, державних) обов'язків, їхню перевагу над індивідуальними інтересами особистості; досягнення загальної мети мало першість порівняно із прагненнями і бажаннями окремих людей [3, с. 144].

У центрі уваги філософських ідей античних мислителів Сократа, Демокрита, Платона, Аристотеля постає людина як самостійна цінність, яка здатна та має право на активність й ініціативність як у власному саморозвитку, так і в розбудові держави. Сократ звертає увагу на нагальну потребу людини сумлінно виконувати громадські обов'язки в повсякденному житті [4, с. 39].

Давньогрецький філософ Аристотель у трактаті «Політика» детально зупинявся на вихованні дітей як на головному засобі збереження державного ладу. Виховання дітей, на його думку, «має бути піклуванням державним, а не справою приватної ініціативи <...> Усі громадяни належать державі, бо кожен із них є частинкою держави. А піклування про кожну частинку повинно мати на увазі піклування про все ціле, вкупі взяте» [5, с. 44].

У контексті нашого дослідження вагомим є те, що політичність для греків означала не лише сумлінне дотримання законів, але й виявлення ініціативи в державних справах. «Якщо її повноправні члени ухилилися від цього або робили це погано, їх називали аполітичними <...> Римляни також повинні були брати активну участь в управлінні державою, щоб сприяти захисту суспільного блага. Їм не дозволялося займатися тільки своїми особистими справами» [6, с. 13].

Одним із прикладів державного устрою у вигляді класичної республіки була Римська республіка. Від своїх громадян тут вимагали «високо розвинутої громадянської добропорядності, що полягала у здатності жертвувати особистим благом заради суспільної користі» [6, с. 13].

Римляни повинні були брати активну участь в управлінні державою, щоби сприяти захисту суспільного блага. Особисті права римлян обмежувалися для того, щоб громадяни брали участь у суспільному житті республіки. Римський філософ Цицерон розглядав громадянина «як людину, яка визнає й виконує вимоги конституції, що розцінювалося ним як моральний обов'язок, якому громадяни повинні прагнути надати рангу потреб» [7, с. 61].

Середньовічні уявлення про суспільство відображали відчуття гармонії, яка, як уважалося, існує між особою та суспільством [8, с. 279].

Філософ Ф. Аквінський дотримувався поглядів щодо людини як політичної (суспільної) істоти та її служіння державі як досягнення нею найвищого суспільного блага у своєму самоствердженні. Схожого висновку дійшов Н. Макіавеллі, який убачав сенс людського життя у служінні державі, ствердженні її позиції, що становить зміст самоствердження кожної людини [9, с. 224]. Праці Н. Макіавеллі «Государ», «Міркування про першу Декаду Тита Лівія» пронизані почуттями самовідданості і любові до Італії, поклали початок новій європейській традиції розуміння взаємозв'язку держави і людини.

Водночас італієць Т. Кампанелла у праці «Місто Сонця» зобразив ідеальну державу, де «немає приватної власності, усі жителі працюють, держава піклується про їхнє виховання і надає обов'язкову освіту рідною

мовою, а громадяни люблять свою батьківщину, піклуються про неї, сприяють її розквітові» [5, с. 91]. Значне місце у творі належить опису виховання, яке має громадський характер, доступ до нього мають усі громадяни держави.

Виховання в середньовічному суспільстві обмежувалось становими регламентаціями. Релігійність, покірність, шанування влади і станової ієрархії – характерні якості тогочасного ідеалу громадянської відповідальності особистості. Для громадянського виховання доби Середньовіччя характерні «увага до людської душі; пріоритет віри над знаннями, наукою; виховання відповідальності за допомогою вивчення текстів Святого Письма; нерозривний зв'язок громадянського виховання з моральним становленням особистості» [10, с. 15].

Епоха Відродження стала перехідним періодом у розвитку європейської культури від Середньовіччя до Нового часу [11, с. 17; 12, с. 12–13]. Гуманісти епохи Відродження обстоювали необхідність та можливість відродження ідеї громадянського виховання.

Вияв особливого інтересу до ідеї громадянського суспільства припадає на XVII ст., коли з'являється теорія громадянського суспільства Дж. Локка. Саме з неї розпочинається класичне тлумачення цього поняття, хоча поняття «держава» і «суспільство» ще не відокремлюються остаточно.

Громадянська культура цього періоду може бути визначена як система домовленостей, свобода переконань і думок, свобода володіння й використання власності, рівність людей один з одним, захищеність від чужої сваволі, терпимість, толерантність у взаємних діях. Запропонований Дж. Локком тип громадянського суспільства і характерної для нього культури суттєво наближається до сучасних визначень цих понять. «Громадянськість як ознака культури (на відміну від республіканської теорії громадянства античності) набуває ліберальних рис. У її основу покладаються ідеї свободи і прав індивіда, який уперше підноситься над суспільством і державою, наділяється такими основними групами прав, як громадянські, політичні та соціально-економічні. Проголошується рівність усіх індивідів між собою, тотожність їхніх представницьких прав, незалежно від обов'язків і обставин» [13, с. 149].

Привертає нашу увагу той факт, що його сучасник Т. Гоббс дотримувався дещо іншої думки стосовно сутності громадянського суспільства і громадянської культури. Він уважав, що проголошений Дж. Локком стан необмеженої свободи індивіда в користуванні своїми правами може повернути суспільство до його природного стану. Адже право на все фактично означає відсутність права на будь-що. Щоб уникнути негативних наслідків такого стану речей, Т. Гоббс пропонував запровадити громадянський стан (*status civilize*), що, на його переконання, надало б змоги регулювати неспорядковані відносини між людьми відповідними законами та нормами. Для цього, стверджував він, люди мають укласти угоду і створити державу, яка стане над суспільством, буде відчужувати частину природних прав індивідів. Це і буде громадянське суспільство, яке, на відміну від природного, додержавного, характеризуватиметься станом людності, що несе в собі громадянську культуру [14, с. 128].

Із другої половини XVIII ст. для означення особи, яка повною мірою відповідає ідеалу громадянського суспільства, уживається термін «громадянин», який був запроваджений до офіційного вжитку завдяки Великій французькій революції 1848 р. [15, с. 81].

У XVII–XVIII ст. формується новий виховний ідеал. Особлива увага приділялася розвитку розуму людини як джерела її морального становлення та забезпечення її добробуту. Освіта починає набувати політичного значення.

Основоположник педагогіки Нового часу Я. Коменський зазначав, що «не треба ховати науку в книжках для вчених, знання мають бути доступні для всіх, оскільки тільки через навчання і виховання людина стає людиною» [16, с. 96]. Усвідомивши, що зникнення з лиця землі народів, держав завжди починається із втрати мовної культури народу, педагог на практиці здійснював навчання рідною мовою народу, яка і є основою громадянської свідомості й виховання: «Материнська школа повинна бути в кожному домі, школа рідної мови – у кожній общині, у кожному селі й у кожному місті» [17, с. 71].

Швейцарський мислитель-гуманіст Й. Песталоцці стверджував, що «виховання повинно формувати із дитини не просто гармонійно розвиненого індивіда, а трудівника – члена людського суспільства». Й. Песталоцці обґрунтовував у своїх працях і вперше застосовував на практиці метод природовідповідного виховання любові до своєї мови, краю, свого народу через ознайомлення дітей із минулим і сучасним рідного краю. Видатні мислителі Т. Мор, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Т. Кампанелла розвивали ідею гармонії людини і громадянина, звертали увагу на необхідність оптимального поєднання громадянськості з людяністю.

Прогресивні педагогічні ідеї обстоював німецький філософ, педагог Й. Герbart, який виступав за вивчення природи, історії рідної мови, яка б викликала інтерес у дітей і розвивала самостійність мислення. Особливий акцент учений робив на вивченні історії та рідної мови у взаємозв'язку та взаємоповазі до історії та культури інших народів.

Цікавими в контексті нашого дослідження є думки про розвиток громадянського виховання із творчого доробку представника німецької класичної філософії І. Канта. Він уважав, що «у молодого покоління треба формувати високе «моральне почуття», що залежить від «голосу совісті», «внутрішнього судді». Філософ підкреслював: є дві речі, що викликають найбільше захоплення і здивування – це зоряне небо над головою і моральний закон усередині людини» [18, с. 214]. Водночас до найважчих проблем виховання І. Кант від-

носив поєднання законного примусу зі здатністю користуватись своєю свободою, що перегукується з місцем і роллю громадянина в державі.

У другій половині XVIII ст. по всій Європі стало широковідомим ім'я німецького педагога, основоположника педагогічної течії філантропізму В. Базедова. У своїй праці «Методичне керівництво для батьків і матерів сімейств та народів» він доводив, що головною метою виховання має бути підготовка дітей до загальнокорисного патріотичного і щасливого життя [19, с. 201]. Основна ідея, на якій будувалася педагогіка філантропізму, базувалася на прагненні поставити школу в центр уваги, поєднати її, з одного боку, із природою, а із другого – із життям, зробити навчання радісним, виховувати молодь корисною для суспільства, активно та захопленою життям [20, с. 84].

Під час Великої французької буржуазної революції (1789–1795 рр.) у національній Конвент Франції було представлено проєкт народної освіти «План національного виховання», у якому передбачалося введення загальної обов'язкової народної освіти: озброєння молоді знаннями і вміннями, виховання в душі патріотизму [11, с. 18].

Французький філософ-сенсуаліст К. Гельвецій, який відіграв велику роль в ідейній підготовці Французької революції, обстоював думку про природну рівність усіх людей, уважаючи, що всі здібності і обдарування людини, її моральні якості формуються під впливом середовища, передусім соціального. На його переконання, результатом виховання має бути людина моральна, розумна, фізично досконала, патріот своєї країни, у свідомості якої ідея особистого добра пов'язана з ідеєю добра народу [5, с. 263].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в педагогіці закордонних розвинутих країн виникла низка реформаторських течій, які базувалися на громадянському, національно-патріотичному вихованні, культивували любов до свого народу, його мови, держави та її інститутів. Широко вживався термін «виховання громадянина», який базувався на підвалинах виховання людини – патріота своєї Вітчизни.

Висновки. Отже, без історії немає теорії, а без теорії немає і не може бути розвитку педагогічної практики. Це підтверджують результати ретроспективного аналізу проблеми громадянського виховання особистості, які дають підстави стверджувати, що ідея громадянського виховання пройшла складний шлях еволюційного розвитку від ствердження людством думки про необхідність збереження власної домівки, родини, культури до свідомих, прогресивних пошуків педагогів, популяризації та практичного застосування громадянської культури. Аналіз окресленого питання в закордонній філософсько-педагогічній науці дає підстави стверджувати, що в різні історичні періоди розвитку людства тлумачення сутності громадянського виховання демонструє залежність від рівня суспільно-політичного розвитку і тих процесів, що відбувалися. У цьому контексті варто звернутися до історії й особливостей вітчизняного громадянського виховання. Цей напрям є перспективним щодо подальших наукових пошуків з окресленої проблеми. Також перспективу становить з'ясування особливостей, виокремлення форм та методів громадянського виховання різних категорій (за віком, статтю, фахом) громадян у сучасному освітньому просторі.

Використана література:

1. Гессен С. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. Берлин : Слово, 1923. Составление : Москва : Школа-Пресс, 1995. 448 с.
2. Роговец О. Громадянська культура як атрибут громадянського суспільства : ретроспективний аналіз. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2008. № 1 (12). С. 156–164.
3. Аристотель. Политика. Сочинения : в 4-х т. Москва : Мысль, 1983. Т. 4.
4. Філософія / за ред. І. Надольного. Київ : Вікар, 2005. 516 с.
5. Коваленко Є., Белкіна Н. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 664 с.
6. Вербицька П. Громадянське виховання учнівської молоді : монографія. Київ : Генеза, 2009. 384 с.
7. История философии в кратком изложении. Москва : Мысль, 1991. 590 с.
8. Рассел Б. История Западнoй философии. Київ : Основи, 1995. 758 с.
9. Федорова М. Классическая политическая философия. Москва : Мироздание, 2001. 224 с.
10. Пекач К. Виховання громадянської відповідальності учнів у системі виховної роботи ліцею : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2017. 237 с.
11. Красильник Ю. Патріотичне виховання військовослужбовців Збройних сил України засобами української етнопедагогіки : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2002. 254 с.
12. Мірошніченко В. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. 376 с.
13. Громадянин. Держава. Громадянське виховання : антологія / упоряд. : М. Рагозін, О. Сухомлинська. Донецьк, 2001. 262 с.
14. Гоббс Т. Избранные произведения. Москва : Мысль, 1965.
15. Внукова О. Політична культура як складова громадянського виховання особистості: напрями розвитку. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2002. № 2. С. 81–85.
16. Мосіяшенко В. Історія педагогіки України в особах : навчальний посібник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 266 с.
17. Кратохвиль М. Жизнь Яна Амоса Коменского. Москва : Просвещение, 1991. 201 с.
18. Шинкарук В. Теорія та історія соціального виховання в зарубіжних країнах (для студентів напряму підготовки «Соціально педагогіка»). Київ : ЦП «Компринт», 2015. 236 с.
19. Демков Н. История западноевропейской педагогики. Москва : Типография товарищества И. Д. Ситина, 1972. 365 с.
20. Саф'янюк З. Развитие теории реальной освіти у працях європейських педагогів (кін. XVIII–XIX ст.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2005. № 12. С. 84–87.

References:

1. Gessen C. Y. (1995) Osnovy pedagogiki. Vvedenie v prikladnyu filosofiyu. [Fundamentals of pedagogy. Introduction to applied philosophy] Berlin : Slovo, 1923. Sostavlenie: M.: Shkola-Press, 1995. 448 s. [in Russian].
2. Rohovets O. V. (2008) Hromadianska kultura yak atribut hromadianskoho suspilstva: retrospektyvnyi analiz. [Civic culture as an attribute of civil society: a retrospective analysis] Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. 2008. 1 (12). pp. 156–164. [in Ukrainian].
3. Aristotel. (1983) Politika. [Politics] Sochineniya: V 4 t. M.: Myisl, 1983. T. 4. [in Russian].
4. Filosofiiia (2005) [Philosophy] Za red. Nadolnoho I. F. Kyiv : Vikar, 2005. 516 s. [in Ukrainian].
5. Kovalenko Ye. I., Bielkina N. I. (2006) Istoriia zarubizhnoi pedahohiky [History of foreign pedagogy]. Khrestomatiia : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 2006. 664 s. [in Ukrainian].
6. Verbytska P. V. (2009) Hromadianske vykhovannia uchnivskoi molodi: [Civic education of student youth] : monohrafiia. K. : Heneza, 2009. 384 s. [in Ukrainian].
7. Istoriya filosofii v kratkom izlozhenii (1991) [The history of philosophy in summary] M. : Myisl, 1991. 590 s. [in Russian]
8. Rassel B. (1995) Istoriia Zakhidnoi filosofii. [History of Western philosophy] Kyiv : Osnovy, 1995. 758 s. [in Ukrainian].
9. Fedorova M. (2001) Klasicheskaya politicheskaya filosofiya. [Classical political philosophy] Moskva : Mirozdanie. 2001. 224 s. [in Russian].
10. Pekach K. A. (2017) Vykhovannia hromadianskoi vidpovidalnosti uchniv u systemi vykhovnoi roboty litseiu [Education of civic responsibility of students in the system of educational work of the lyceum] : dys. ... k. p. n. Kyiv, 2017. 237 s. [in Ukrainian].
11. Krasyl'nyk Yu. S. (2002) Patriotychne vykhovannia viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy zasobamy ukrainskoi etnopedahohiky [Patriotic education of servicemen of the Armed Forces of Ukraine by means of Ukrainian ethnopedagogy] : dys. ... kand. ped. nauk. K., 2002. 254 s. [in Ukrainian].
12. Mirosnichenko V. I. (2012) Systema patriotychnoho vykhovannia maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv [The system of patriotic education of future border officers] : monohrafiia. Khmelnytskyi : Vyd-vo NADPSU, 2012. 376 s. [in Ukrainian].
13. Hromadianyn. Derzhava. Hromadianske vykhovannia: Antolohiia [Citizen. State. Civic Education: An Anthology] (2001) Uporiad. M. P. Rahoziin, O. V. Sukhomlynska. Donetsk, 2001. 262 s. [in Ukrainian].
14. Gobbs T. (1965) Izbrannyye proizvedeniya. [Selected works] M.: Myisl, 1965. [in Russian].
15. Vnukova O. (2002) Politychna kultura yak skladova hromadianskoho vykhovannia osobystosti: napriamy rozvytku. [Political culture as a component of civic education of the individual] Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. 2002. № 2. S. 81–85. [in Ukrainian].
16. Mosiashenko V. A. (2005) Istoriia pedahohiky Ukrainy v osobakh [History of Ukrainian pedagogy in persons] : navchalnyi posibnyk. Sumy : VTD «Universytetska knyha», 2005. 266 s. [in Ukrainian].
17. Kratohviya M. (1991) Zhizn Yana Amosa Komenskogo. [The life of Jan Amos Comenius] M. : Prosveschenie, 1991. 201 s. [in Russian].
18. Shynkaruk V. D. (2015) Teoriia ta istoriia sotsialnoho vykhovannia v zarubizhnykh krainakh [Theory and history of social education in foreign countries] (dlia studentiv napriamu pidhotovky «Sotsialna pedahohika»). K.: TsP «Komprynt», 2015. 236 s. [in Ukrainian].
19. Demkov N. I. (1972) Istoriya zapadnoevropeyskoy pedagogiki. [History of Western European pedagogy] M. : Tipografiya tovarischestva I. D. Sitina, 1972. 365 s. [in Russian].
20. Safianiuk Z. H. (2005) Rozvytok teorii realnoi osvity u pratsiakh yevropeyskykh pedahohiv [Development of the theory of real education in the works of European teachers] (kin. XVIII–XX st.). *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Serii : Pedahohika i psykholohiia, 2005. № 12. S. 84–87. [in Ukrainian].

Hruzevych T. Yu. Retrospective analysis of civil personality education in foreign philosophical and pedagogical science

The article provides a retrospective analysis of the problem of civic education of the individual in foreign philosophical and pedagogical science. The author draws attention to the fact that the idea of citizenship at different times occupied a special place not only in the spiritual life of society, but also in all important areas of its activities – ideology, politics, culture, military sphere.

The issue of civic education was one of the fundamental issues in the history of philosophy and pedagogy.

Even ancient philosophers raised issues related to civic qualities as moral and socio-political. In ancient times, the concepts of civil society and the state were interchangeable.

For civic education of the Middle Ages are characterized by: attention to the human soul; the priority of faith over knowledge, science; fostering responsibility by studying the texts of the Holy Scriptures; the inextricable link between civic education and the moral development of the individual.

Renaissance humanists advocated the need and possibility of reviving the idea of civic education.

The expression of special interest in the idea of civil society dates back to the XVII century, when the theory of civil society by J. Locke appeared.

Interesting in the context of our study are ideas about the development of civic education from the creative work of teachers of the Enlightenment and the New Age.

At the end of the XIX century and in the XX century in the pedagogy of foreign developed countries, a number of reformist currents emerged, which were based on civic, national and patriotic education and cultivated love for their people, their language, the state and its institutions.

The term «education of the citizen» which was based on bases of education of the person-patriot of the Homeland was widely used.

The results of a retrospective analysis of the problem of civic education give the author reason to say that the idea of civic education has undergone a complex path of evolutionary development from the assertion of humanity about the need to preserve their home, family, culture.

Analysis of the outlined issue in foreign philosophical and pedagogical science suggests that in different historical periods of human development, the interpretation of the «essence of civic education» shows the dependence on the level of socio-political development and the processes that took place.

Key words: civic education, state, citizenship, personality, society, philosophers, teachers.